

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 323.1(4-6ЄС)(045)

М.А. Оврамець

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ У ДИСКУРСІ ПОЛІТОЛОГІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

В статті розглянуто проблему європейського мультикультуралізму з точки зору політичних процесів всередині ЄС та впливу цієї проблеми на формування міграційної та зовнішньої політики союзу. Автор доводить, що політичні кола країн ЄС постали перед потребою корекції соціокультурної політики в діапазоні між м'яким варіантом мультикультуралізму та посиленням асиміляційних тенденцій, покликаних забезпечити примусову адаптацію іммігрантських громад до нормативно-правових умов та потреб економіки. Ці обставини визначають неминучість суттєвих змін в європейській міграційній політиці та етнополітиці, покликаних протидіяти сепаратизму етнорасових та етнорелігійних громад.

Ключові слова: мультикультуралізм, міграційна політика, Європейський Союз, багатоскладові суспільства, безпека, федералізм, етнорасові громади

В сучасних політичних процесах мультикультуралізм постає в якості складного, багатопланового й доволі розпливчастого явища, яке стало предметом аналізу різних галузей наукового пізнання, в тому числі філософії, політичної науки, соціології, етнології, етнополітики, теорії освіти, культурології та літературознавства. Політичні аспекти мультикультуралізму досліджені менш ретельно, принаймні в сенсі ролі і значення цього явища в міжнародних відносинах і транснаціональних політичних процесах. Як зазначають сучасні дослідники, поширення мультикультуралізму має розглядатися паралельно з політичними проявами націоналізму, який можна вважати симетричною антитезою мультикультуралізму, принаймні в розрізі політичних процесів в окремих державах та національно-державних політичних системах.

Актуальність проблематики європейського мультикультуралізму, пов'язана з розвитком процесів європейської інтеграції, постає в декількох форматах. Зокрема до них належать спроби країн ЄС сформулювати єдині критерії міграційної політики в межах союзу та втілювати спільну концепцію європейського громадянства; розробка узгоджених нормативів прав і свобод людини, включаючи попередження дискримінації; співставлення, вдосконалення та оновлення національних моделей соціокультурної політики; розробка та втілення різних стратегій етнополітики на рівні загальноєвропейських міжпартійних об'єднань, які дістають відображення в формі політико-ідеологічних концепцій та впливають на позиціонування різних суб'єктів у внутрішньополітичній практиці окремих країн. В контексті внутрішньополітичних процесів у різних державах ЄС політичні аспекти мультикультуралізму дістали прояв у формі визнання неефективності концепцій соціокультурної інтеграції, які застосовувалися відносно іммігрантських громад в період після другої світової війни, насамперед у період з середини 1960-х рр., що спричинило серію заворушень та насильницьких виступів етнорелігійних та етнорасових громад у міських районах, - з одного боку, та посилення впливу правонаціоналістичних партій та рухів, - з іншого.

Мета статті полягає в окресленні формату та аналізі концепцій мультикультуралізму в контексті міжнародних відносин на сучасному етапі розвитку європейського інтеграційного проекту. В цьому сенсі важливе значення має вплив новітніх тенденцій в європейській політиці на стан і процеси формування соціокультурної політики Української держави.

Мультикультуралізм як теорія та як сукупність політичних практик багатоетнічних країн сформувався на ґрунті лібералізму й тривалий час вважався невід'ємною ознакою ліберальної демократії. В формі визнання на рівні державної політики мультикультуралізм дістав втілення в низці конституційних і законодавчих актів таких країн, як Канада, Швейцарія, Бельгія, Фінляндія, Іспанія, Велика Британія, Швеція, а також у регламентах та рішеннях органів регіонального та місцевого самоврядування багатьох країн Європи. У кожному конкретному випадку політика мультикультуралізму була спрямована на вирішення різних завдань. Наприклад у Канаді головна мета полягала в створенні умов співіснування франко- і англомовної культурних спільнот та адаптації інших іммігрантських громад. За деякими винятками (Фінляндія, Бельгія, Іспанія), в переважній більшості європейських країн політика мультикультуралізму стосувалася насамперед іммігрантів з Африки, Азії, Латинської Америки та Карибського басейну, а також з ісламських країн Північної Африки, Близького та Середнього Сходу.

Дослідженню проблем мультикультуралізму присвячено великий обсяг праць, список яких складає декілька сотень найменувань. Філософському окресленню проблеми присвячено праці багатьох американських, канадських, європейських, російських та українських дослідників. Більшість авторів зосереджують увагу на впливі глобалізації на суспільний розвиток та дослідженні проблем демократії у багатоскладових суспільствах. До них належать такі західні дослідники як У. Бек, С. Бенхабіб, П. Берг, М. Вальцер, Е. Гідденс, Ч. Кукатас, В. Кімлічка, А. Лайпхарт, С. Лаппін, Б. Парек, Д. Растоу, Ч. Тейлор, Г. Тернборн, Т. Флейнер, К. Янг та ін.

Серед представників російської науки проблеми мультикультуралізму з точки зору філософсько-методологічного підходу розглядали В. Афанасьєвський, Т. Волкова, Н. Кірабаєв, А. Колесніков, А. Куропятник, В. Лєтова, В. Малахов. В українській науці цей напрям представлений працями Н. Висоцької, І. Воронова, С. Дрожжиної, О. Єремєєва, О. Литвиненка, О. Поліщука, О. Слоньовської, К. Яценка.

Політичний напрям досліджень мультикультуралізму в сучасному світі та в Європі зокрема розроблений менш ретельно. Серед американських та європейських авторів, в працях яких висвітлюються загальні тенденції, які стосуються цієї проблеми, слід виокремити книги та статті А. Вілнера [22], К. Гіланда [4], Р. ван Дейка [5], Н. Лагасса [8], С. Кастелса [18], Б. Парєка [19], Б. Рінгера [14]. З доробку російських дослідників особливої уваги заслуговують праці Є. Павлової [12] та В. Тішкова [11; 15]. Серед українських авторів політичні, етнополітичні проблеми європейського мультикультуралізму та регулювання міграційної політики розглядали Ю. Драч [6], Л. Мазука [9], Х. Фогел [16].

Виклад основного матеріалу. За смисловим напрямками існуючі дефініції мультикультуралізму можна згрупувати по декількох критеріях:

- Дескриптивними, або демографічно-описовими, які фіксують наявність у суспільстві етнічної або расової багатоманітності.

- Програмно-політичними, що констатують наявність конкретних програм та політичних ініціатив, призначених реагувати на етнічне розмаїття. (Такий підхід передбачає врахування інтересів різних етнонаціональних груп та забезпечення для них

певного ступеня визнання й самостійності, за умов пріоритету збереження загальнонаціональної єдності).

- Ідеологічно-нормативними, що визначають модель політичного активізму, яка ґрунтується на соціологічних та етико-філософських уявленнях стосовно місця в суспільстві людей та груп з культурно відмінними ідентичностями.

- Соціально-трансформативними, що спрямовані на викорінення расизму, націоналізму, сексизму, гомофобії та здобуття рівності для всіх груп суспільства.

- Історико-культурними, які покликані мотивувати важливість врахування наявності різних культур та взаємодії між ними як складових спільної культурної спадщини, насамперед у суспільствах, сформованих іммігрантами [3, с. 111-112].

В різних країнах мультикультуралізм застосовується різною мірою та має суттєві особливості. Серед багатонаціональних держав мультикультуралізм, хоча й по-різному і в різних формах, офіційно визнається в Канаді, США, Австралії, Великій Британії, ФРН, Франції, Нідерландах, Іспанії, Швеції, Фінляндії, Індії, Росії та низці інших країн. Як зазначав Ч. Кукатас (проф. Лондонської школи економіки та політичних досліджень), визначення теоретичних основ мультикультуралізму рівнозначно відповіді на питання, чи існує певний набір загальних принципів, придатних слугувати орієнтиром для розв'язання проблем у багатоскладовому суспільстві. Ч. Кукатас сформулював п'ять можливих варіантів реакції на проблему культурної багатоманітності, включаючи ізоляціонізм, асиміляторство, «м'який» мультикультуралізм, «жорсткий» мультикультуралізм і апартеїд [7].

За визначенням об'єкта, наведена схема суттєво відрізняється від трьох класичних різновидів соціокультурної орієнтації етнорелігійних та етнорасових громад, якими є інтеграціонізм, сегрегаціонізм та сепаратизм, хоча й видається сумісною з цими трьома напрямками та відповідними варіантами етнополітики. Ч. Кукатас вказує, що перелічені ним варіанти реакції на проблему культурної багатоманітності стосуються насамперед міграційної політики та ставлення до прийшлих мігрантів, і далеко не завжди той чи інший тип міграційної політики означає визнання мультикультуралізму як суспільного та культурного явища [7]. В цьому переліку ізоляціонізм як форма етнополітики є способом упередження виникнення культурного багатоманіття шляхом обмеження в'їзду до країни небажаних мігрантів. Курс на асиміляцію іммігрантів полягає в обмеженні масштабів впливу іншокультурних прибульців на культуру приймаючого суспільства. Він передбачає цілеспрямований культурний вплив на іммігрантів, однак не завжди поширюється на корінні народи та традиційні меншини. Обидва згадані вище варіанти міграційної політики, так само, як і апартеїд, мають обмежену ефективність. За деякими ознаками вони не вписуються в концепцію універсальних стандартів у галузі прав людини й навряд чи доцільні в контексті глобалізаційних процесів.

«М'який» мультикультуралізм виходить з потреби мігрантів адаптуватися до приймаючого суспільства й наслідувати домінуючим у ньому нормам. В межах цього підходу вважається цілком припустимим мешкання в країні представників різних культур та спокійне ставлення до існування «неінтегрованих» меншостей за умов дотримання представниками нових громад певного набору правових і загальноцивілізаційних критеріїв. Водночас вважається, що етнокультурна політика повинна містити чіткі елементи примусу, які зумовлюють відсутність вибору між існуванням у межах вузької етнокультурної громади та засвоєнням культурно-правових вимог домінуючого суспільства. За таких обставин повноцінна участь у житті приймаючого суспільства супроводжується накладенням надмірних видатків на представників іммігрантських громад, які хочуть поєднувати дотримання власних

соціокультурних стереотипів з набуттям певного статусу і ролі в суспільстві країни мешкання. В підсумку така політика зводиться до загострення альтернативи між соціокультурною інтеграцією та намірами підтримувати особливу ідентичність, яка виключає повноцінну участь у житті домінуючого суспільства через несумісність культурних уявлень і традицій нових прибульців.

«Жорсткий» мультикультуралізм виходить з уявлення, що з метою дотримання внутрішньої стабільності домінуюче суспільство вимушено гарантувати іншокультурним громадам можливості для збереження особливих елементів ідентичності та традицій, хоча й зацікавлено зводити їх прояв до етнографічних культурних ознак. В рамках цього підходу, до культурної різноманітності не тільки слід ставитися толерантно, але й доцільно її підтримувати та заохочувати, в тому числі шляхом надання культурним меншинам особливих прав, затвердження і фінансування певних програм тощо. Втім, різниця між м'яким і жорстким мультикультуралізмом виглядає доволі дискусійною. На думку Ч. Кукатаса, політика жорсткого мультикультуралізму покладає на суспільство приймаючої країни зобов'язання активно забезпечувати іммігрантським громадам не тільки можливості повноцінної участі в житті суспільства, а й максимальні можливості для збереження їх особливої ідентичності та традицій, що в підсумку заохочує сегрегаціонізм та сепаратизм в етнокультурній поведінці.

Останнім типом етнополітики, за визначенням Ч. Кукатаса, є апартеїд. Він найчастіше згадується як історичний приклад та прецедент, властивий жорстко сегрегованим суспільствам. Основними ознаками апартеїду є поділ мешканців на різні категорії за типом каст, визначення їх різних прав і обов'язків, а також заборона асиміляції. При цьому окремі елементи апартеїду, хоча й у пом'якшеному вигляді, дотепер зустрічаються в різних країнах Азії, Океанії та Європи в формі чіткого поділу на громадян і негромадян (Латвія, Естонія), у формі заборони отримання громадянства іммігрантами (арабські монархії Перської затоки), застосування обмежень для них ставати власниками землі та нерухомості, а також визнання особливих прав племінного населення на окремих територіях.

До останнього часу етнополітика більшості країн Європи ґрунтувалася на концепції «м'якого» мультикультуралізму. Проте з початком глобальної економічної кризи політика урядів провідних країн ЄС почала все більше схиллятися в бік асиміляціонізму, що засвідчили заяви політичних керівників Німеччини, Великої Британії та Франції (А. Меркель, Д. Кэмерона, Н. Саркозі), які незалежно один від одного констатували провал політики мультикультуралізму в своїх країнах. Найбільш бурхливу реакцію напевно викликала доповідь британського прем'єра Д. Кемерона на Мюнхенській конференції з питань міжнародної безпеки (5 лютого 2011 р.), яка містила узагальнення загальноєвропейського масштабу [2].

До речі, першим поставив під сумнів політику мультикультуралізму іспанський прем'єр-міністр Х.-М. Аснар ще в 2002 р., а після заяв А. Меркель, Д. Кемерона, Н. Саркозі зі схожими меседжами виступили віце-прем'єр уряду Нідерландів М. Верхаген, колишній прем'єр Бельгії І. Лєтерм, прем'єр Австралії Дж. Говард та ін. політики. До схожих висновків прийшов і Генеральний секретар Ради Європи, колишній прем'єр-міністр Норвегії Т. Ягланд, який поставив під сумнів висновки і настанови Парламентської Асамблеї Ради Європи, зафіксовані в низці документів, включаючи резолюцію ПАРЄ «Нові концепції еволюції держави демократичного вибору» від 8 жовтня 2004 р. Цей документ пропонував європейським країнам розвивати «громадянський мультикультуралізм, що ґрунтується на рівності всіх громадян та їх

рівній лояльності по відношенню до спільної держави (громадянській нації) при повазі до відмінностей і міжкультурного співіснування» [21].

Перегляд практики мультикультуралізму спричинений не тільки змінами в суспільному світогляді та спробами перегляду методології засад демократичного розвитку, але й змінами в політичному балансі між різними прошарками суспільства європейських країн та фінансово-економічними наслідками глобальної кризи. Очевидно, що в сенсі методології політичного розвитку європейських суспільств спостерігається виразний ухил у бік скорочення патерналістських функцій держави, які окремі дослідники називали втіленням «європейського соціалізму» в вигляді держави загального добробуту. Системна криза європейського інтеграційного проекту, позначена накопиченням державних і корпоративних боргів, різним рівнем конкурентоспроможності економік та неминучим скороченням рівня споживання окремих верств населення, суттєво тисне на політичні кола, сприяючи перегляду обсягу соціальних послуг та рівня їх гарантованого відшкодування. За цих обставин політичні ініціативи в дусі «жорсткого» мультикультуралізму не дістають підтримки з боку керівництва помірковано-консервативних партій та технократичних урядів, які перебувають при владі в більшості країн Європейського Союзу.

За умов скорочення системи соціальних пільг населенню європейських країн затвердження програм цілеспрямованої підтримки іноетнічних громад сприймається як надмірний бюджетний тягар та зайві витрати, які лише закріплюють фрагментацію суспільства та заохочують напівізольоване, частково відокремлене існування меншин, які відтворюють власний комплекс суспільних та культурно-релігійних відносин, який в багатьох випадках суперечить нормам права країн їх перебування. Найбільшою мірою політичні настрої в бік перегляду традиційних методів етнополітики присутні в Нідерландах, Данії, Великій Британії, Франції, Норвегії, Швеції, Австрії та Німеччині – країнах, де частка неєвропейських мігрантів у пропорції до автохтонного населення є найбільшою.

На хід дискусії істотно впливають і такі чинники, як зміна уявлень щодо розвитку європейських політичних націй, що напряму пов'язано з питаннями еволюції європейської інтеграційної спільноти в бік федералізму чи конфедералізму, про що останнім часом все частіше згадують представники Європейської Комісії.

Сучасний стан європейського інтеграційного проекту відбиває вплив декількох різнопланових факторів, у тому числі суттєве скорочення повноважень держави в економічній та бюджетній сфері, майже повну лібералізацію міграцій для європейських громадян, якими вважаються всі громадяни країн-членів ЄС (права на пересування та працевлаштування для громадян Болгарії і Румунії мають бути вирівняні в 2014 р.), компактне розселення великих неєвропейських іммігрантських громад у міських районах найбільш розвинених країн, приплив нових хвиль іммігрантів унаслідок заворушень та конфліктів в країнах Середземномор'я, насамперед на Близькому Сході, в Північній та Східній Африці.

На думку Ю. Хабермаса, основним принципом мультикультуралізму є «рівноправне співіснування різних форм культурного життя», яке забезпечує рівність прав більшості та меншостей [17]. При цьому ідеологія мультикультуралізму за своєю спрямованістю заперечує культурну єдність як загальнонаціональне явище, та відкидає єдиний культурний стандарт всередині національної держави. Проте мультикультуралізм не завжди слід сприймати як ідеологію свідомо антинаціональну. Основна формула мультикультуралізму – це інтеграція без асиміляції. Тому мультикультуралізм усе ж визнає національну форму в її загальних рисах, хоча й пропонує її коригування через відмову від єдиної офіційної культури як

узагальнюючого стандарту. Розвиток ЄС у форматі різною мірою функціонально інтегрованого конгломерату національних держав наразі спричиняє теоретично не конкретизований специфічний ефект, коли культурна та освітня політика залишається компетенцією урядів окремих країн, а економічна політика та соціальне забезпечення все більшою мірою вважаються компетенцією союзних органів управління. Регулювання міграцій посідає поміж цими питаннями проміжне місце, скільки право на в'їзд, набуття статусу резидента та отримання громадянства надають урядові структури окремих держав, а правила внутрішнього пересування і працевлаштування регулюються спільними європейськими правовими нормативами.

Проблематика прав людини, принаймні в аспектах заперечення дискримінації, вільного пересування та вибору місця помешкання вступає в суттєві протиріччя з соціально-економічними можливостями держав, які мають гарантувати своїм громадянам певний комплекс прав у сфері соціального забезпечення. Останнім часом у країнах ЄС ці обставини спричинили низку політичних дебатів, пов'язаних з необхідністю розробки єдиних стандартів міграційної політики, надання притулку та статусу резидента новоприбулим іммігрантам. Найбільшої гостроти ці проблеми набули в контексті соціальних заворушень і конфліктів у середземноморських арабських країнах, що спричинило масовий наплив біженців та іммігрантів в країни ЄС [20, р. 18-19].

Як вказано в аналітичній мотиваційній довідці, яка пояснює основні аспекти ухвалені резолуції Європарламенту з питання «Про міграційні потоки, пов'язані з нестабільністю: сфера діяльності та роль зовнішньої політики ЄС» (22 березня 2011 р.), спричинені нестабільністю міграційні потоки до простру ЄС є прямим викликом для країн союзу. Цей виклик спричинений війнами і збройними конфліктами, етнічною напруженістю, систематичним порушенням прав людини, включаючи відмову людям у дозволі сповідувати свою віру, стихійними лихами, відсутність належних економічних і демократичних структур. Такі явища викликають особливу тривогу, оскільки це може призвести до загострення напруженості не тільки між країнами походження та країнами призначення, але й між країнами походження та країнами транзиту. Для того, аби ефективно вирішити цю проблему, ЄС має проводити політику профілактики, використовуючи найбільш придатні інструменти зовнішньої політики з метою усунення причин нестабільності безпосередньо. Важливо звернути увагу на такий концептуальний висновок слухань, як необхідність поєднання європейської політики в галузі регулювання міграції та заходів з розвитку співробітництва з більш комплексним політичним баченням всеосяжної безпеки, регіональної співпраці, двосторонніх угод з країнами походження та країнами транзиту (мігрантів), забезпечення прав людини та демократизації. Окрім більшої уваги до втілення Цілей розвитку тисячоліття, пропонувалося поєднувати засоби дотримання політичної стабільності, пов'язані з повагою до верховенства права і дотриманням демократичних принципів, та втіленням на регіональному та глобальному рівнях методів ефективного запобігання конфліктів, посередництва і механізмів миротворчості.

Виходячи з цього Європарламент дійшов думки, що спільна європейська зовнішня політика має доповнювати і створювати синергію з імміграційною політикою, зосереджуючи увагу на причинах нестабільності і структурних проблемах у країнах, які слугують джерелами походження міграційних хвиль. З метою регулювання міграційних потоків ЄС має прагнути до встановлення постійного діалогу з транзитними країнами, які розглядаються як потенційні бар'єри для проникнення стихійних мігрантів до ЄС.

В умовах скорочення бюджетних можливостей країн ЄС стає все більш нагальною координація підходів з іншими великими державами (США, Китаєм,

Японією), а також «з країнами, що розвиваються, які мають стати основними донорами допомоги у майбутньому».

У тематичній доповіді Європейському парламенту головний доповідач Ф.Провера (Італія) визначив сфери, в яких ЄС може вжити певних термінових заходів. Ці заходи становлять первинний набір засобів реагування на виклик міграції, спричинений розривом у рівнях розвитку, якості демократичних інститутів та станом дотримання прав людини між ЄС і деякими сусідніми країнами. Вони передбачають наступне:

- В контексті застосування угод про співпрацю та за допомогою умов, пов'язаних з наданням допомоги країнам Середземномор'я заохочувати транзитні країни та країни походження міграцій «до досягнення більшої економічної та інституціональної стабільності».

- На додаток до спостереження за виборами, що має основне значення для процесів демократизації та поліпшення належного управління, ЄС повинен активізувати свою роль у посередництві та врегулюванні конфліктів та здійснювати заходи з профілактики у співпраці з регіональними організаціями, такими, як Африканський союз.

- З транзитними країнами мають бути укладені двосторонні угоди, що регулюють імміграцію.

- В контексті Європейської політики сусідства економічний порядок денний має включати конкретні заходи, спрямовані на підвищення рівня зайнятості в країнах-партнерах ЄС, водночас із заохоченням цих країн до приведення своїх національних імміграційних законів у відповідність до міжнародних стандартів.

- ЄС має заохочувати Союз для Середземномор'я розглядати як пріоритетні питання, пов'язані з міграційними потоками, що спричинені нестабільністю.

- При підготовці нових інструментів зовнішніх дії на період після 2013 р. Європейська Комісія має враховувати потребу в розширенні взаємозалежності між такими двома опорами, як розвиток, з одного боку, та стабільність і безпека, - з іншого. З цією метою передбачається розробити механізми швидкого і ефективного втручання, які дозволять ЄС застосувати негайні заходи щодо захисту меншин, у тому числі релігійних, та інших груп населення, які страждають в результаті нестабільності [20, р. 19].

Загроза неконтрольованого проникнення мігрантів до найбільш розвинених європейських країн, у тому числі внаслідок внутрішніх конфліктів та заворушень у Тунісі, Єгипті, Лівії, Сирії та інших арабських державах набула таких масштабів, що попри бюджетну скруту Європарламент визнав за необхідне та неминуче збільшення інвестування в країнах походження міграцій та в країнах транзиту, аби полегшити у них внутрішню демографічну та соціальну напруженість.

Питання регулювання допуску мігрантів до країн ЄС залишаються предметом гострих суперечок між членами спільноти. З 1999 р. держави ЄС намагаються розробити узгоджену регулятивну політику стосовно пошукачів притулку. Ця проблема стає все більш актуальною в контексті розширення ЄС та скасування внаслідок умов Шенгенської угоди внутрішнього міграційного контролю між більшістю країн ЄС. Суттєві розбіжності знаходять прояв здебільшого в критичних ситуаціях, таких як категорична відмова Мальти надати притулок африканським морякам, підібраних з судна, що зазнало аварії. Вихід було знайдено в передачі цих осіб Італії, яка була змушена їх прийняти попри масове проникнення арабських іммігрантів на італійські острови, насамперед острів Лампедуза, який перетворився на величезний табір.

Істотні розбіжності в міграційній політиці окремих держав подекуди спричиняють призупинення Шенгенських норм та відновлення прикордонного міграційного контролю

на внутрішніх кордонах країн ЄС, однак головні контрольні функції покладаються на органи внутрішніх справ, покликаних контролювати право осіб на законність перебування в тій чи іншій країні. За даними статистичної агенції Євростат, з початку світової економічної кризи кількість аплікантів на отримання притулку в ЄС збільшилася з 226 тис. у 2008 р. до понад 335 тис. в 2012 р. і продовжує зростати.

Найбільш сенсаційного звучання набула заява комісара Ради Європи з прав людини Н.Муйжнієкса (Латвія), який закликав країни ЄС скасувати видачу віз для сирійських біженців. За підрахунками Управління Верховного комісара ООН зі справ біженців, щоденно цю країну залишає 5 тис. осіб, бл. половини з яких становлять діти [10]. Оскільки кількість біженців з Сирії досягла двох мільйонів, європейським державам, на його думку, було б слід відмовитися від надання віз для громадян Сирії, що тікають з цієї країни. Ситуація виглядає таким чином, що більшість країн Північної та Західної Європи (окрім Швеції) не бажають надавати притулок новим прибульцям, а Греція, Італія, Мальта та інші країни, які перебувають під миском імміграції, неспроможні самі впоратися з цією проблемою. Виходячи з цього, Н.Муйжнієкс пропонує розробити механізм, що передбачає повернення частини іммігрантів на батьківщину, а в випадку з сирійськими біженцями – застосувати їх централізований розподіл між країнами Європи з метою подальшої інтеграції.

За правилами ЄС опікування біженцями покладається на державу, до якої вони прибули. Греція та Італія вже давно потерпають від напливу нелегальних іммігрантів з країн Середземномор'я, що поряд з високим рівнем безробіття створює надмірний тиск на системи соціального захисту та підсилює антиімміграційні настрої. З країн ЄС, уряд якої позитивно ставиться до нової імміграції, суттєвим винятком є хіба що позиція Швеції. В вересні 2013 р. шведський уряд надав статус резидентів 8 тис. вихідців з Сирії, які дістали дозвіл на тимчасове перебування в країні. Таким чином, Швеція стала першою з країн ЄС, яка надала біженцям з Сирії можливість повної легалізації свого правового статусу [1]. Швеція, населення якої становить лише 9 млн. осіб, щорічно приймає бл. 30 тис. біженців і є третьою країною ЄС за кількістю дозволів на отримання політичного притулку в співвідношенні до загальної кількості населення. Про високі витрати на утримання біженців свідчать дані урядової статистики, згідно з якими з 2006 по 2012 рр. ці видатки зросли з 42 до 118 млн. доларів США. Приплив іммігрантів спричиняє зростання соціальної напруженості, яка стала поштовхом до масових заворушень серед іммігрантської молоді та погромів у передмістях Стокгольма та інших містах, які спалахнули в травні 2013 р. Усього в Швеції вже перебуває понад 11 тис. сирійських біженців (більше, ніж у будь-якій іншій країні ЄС), 100 тис. вихідців з Іраку та 40 тис. біженців з Сомалі.

Зі свого боку Європейська Комісія пропонує збільшувати надання гуманітарної допомоги Сирії та сусіднім країнам (Ліван, Йорданія, Туреччина), в тому числі з метою облаштування таборів біженців. З боку європейських лівих партій висловлюється критика щодо недостатньої соціальної допомоги іммігрантським громадам, стан якої тлумачиться як перешкода соціальній адаптації нових мігрантів. Показово, що в 2012 р. Конституційний Суд ФРН ухвалив рішення про надання біженцям соціальних гарантій на одному рівні з іншими верствами населення країни, визнавши попередній рівень допомоги негуманним та дискримінаційним.

В цілому ставлення урядів країн ЄС до проблеми притоку іммігрантів зумовлене декількома факторами, включаючи соціально-економічні, політичні та культурно-гуманітарні. З точки зору соціально-економічних і демографічних розрахунків, необхідність притоку іммігрантів зумовлена тенденціями старіння населення. Наприклад, за прогнозом Центрального статистичного бюро Швеції, до 2035 р.

населення країни збільшиться на 1,4 млн. осіб, а кількість зайнятих – на 0,5 млн. при цьому 80% найманих працівників становитимуть люди, які народилися поза межами Швеції. Для збереження пропорцій між видатками та надходженнями та збереження стабільності системи соціального забезпечення потрібне підвищення пенсійного віку на два роки. За таких пропорцій, на одного працюючого припадатиме на 3% більше осіб, яких працююча особа утримуватиме шляхом виплати пенсійних внесків [13].

Політичні аспекти проблеми багатокультурності та регулювання міграцій пов'язані не тільки з вибором моделі суспільно-правової та культурної адаптації іммігрантських громад та вибором тієї чи іншої моделі соціально-культурної еволюції європейських політичних націй, але й з позиціонуванням різних політичних партій країн ЄС, які спираються на різні прошарки суспільства. На підтримку представників етнорасових і етнорелігійних громад розраховують переважно ліві (соціал-демократи та зелені), які потенційно зацікавлені в прискоренні адаптації етнорасових меншин до суспільно-політичних систем країни перебування. Проте в сенсі політичної активності представники іммігрантських громад часто не виявляють значної зацікавленості в залученні до політичних процесів та інтеграції до організаційної структури провідних політичних партій. Окрім цього, значна частина представників меншин не має права голосу на загальнонаціональних та європейських виборах. Наприклад, у Німеччині право голосу має лише половина іммігрантів, хоча й в такій пропорції вони складають 10% німецького електорату. (За даними ООН, сукупна кількість іммігрантів у Німеччині становить 9,8 млн. чол.).

Тенденції в бік створення повністю інтегрованого європейського простру з вільним пересуванням громадян та вільним працевлаштуванням, що являє собою загальний орієнтир та ідеальну інтеграційну модель перешкоджає розрив у рівнях розвитку та соціального забезпечення різних країн ЄС. За таких обставин фактичну перевагу мають біженці та вимушені переселенці з неєвропейських кризових регіонів, насамперед з країн Африки, Азії та Близького Сходу, що спричиняє культурно-цивілізаційне розмивання європейського простру. На цьому тлі посилюються заклики партій правого та неонаціоналістичного спрямування до перегляду умов міграційного контролю всередині ЄС та обмеження права на вільний вибір місця помешкання такими критеріями, як походження, громадянство та майновий ценз. Не слід виключати й можливість запровадження таких обмежень, як місцевий контроль за поселенням на території окремих муніципальних одиниць з боку органів місцевого самоврядування.

В сенсі вибору між різними формами соціокультурної політики в провідних державах ЄС урядові кола все більш схиляються до поєднання поміркованих варіантів мультикультуралізму з посиленням асиміляційних тенденцій, покликаних забезпечити примусову адаптацію молоді з іммігрантських громад до умов праці в сучасній європейській економіці, яка потребує певних знань, навичок та дисципліни, які є ознакою європейського культурного стереотипу. Тому в контексті дискусії про подальшу еволюцію соціокультурних орієнтирів внутрішньої політики урядів європейських країн з багатоетнічним складом населення мова йде не тільки про риторичні привабливу для значної частини виборців, які представляють умовно корінне населення, але й про неминучість суттєвих змін європейської політики, покликаних протидіяти сепаратизму етнорасових та етнорелігійних громад. Іншим важливим завданням, з яким стикаються всі без винятку багатоскладові суспільства країн ЄС, полягає в забезпеченні внутрішнього правопорядку та обмеженні насильства на етнорасовому та етнорелігійному ґрунті, яке становить все більш відчутну соціальну небезпеку. За таких обставин уряди країн ЄС будуть змушені шукати певний баланс між спробами прискорити адаптацію іммігрантських громад до європейського

нормативно-правового поля, контролем та обмеженням імміграції з інших регіонів світу та врахуванням невдоволення значної частини громадян своїх країн з приводу існування всередині європейських суспільств обособлених іншокультурних спільнот, які відтворюють власну суспільну ієрархію, традиції та звичаї, властиві країнам їхнього походження. Водночас у сучасній європейській політичній кон'юктурі такий баланс передбачає імперативне включення до культурного простру країн ЄС елементів культур іммігрантів з країн «третього світу» та до певної міри країн центральної, східної та південно-східної Європи.

Список використаної літератури

1. Беженцы из Сирии могут стать резидентами Швеции [Електронний ресурс] / MIGnews.com, 07.09.2013. - Режим доступу: http://www.mignews.com/news/politic/world/070913_160800_62527.html
2. Британский премьер осудил политику мультикультурализма. 05.02.2011. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.lenta.ru/news/2011/02/05/multicult/>
3. Висоцька Н. Концепція мультикультуралізму і питання естетики / Н. Висоцька // Питання літературознавства. – 2009. – Вип. 77. – С. 110-121.
4. Гілланд К. Швейцарія: нація «доброї волі» / К. Гілланд // Національна безпека і оборона. – 2006. – № 7. – С. 35–37.
5. Дейк Р. ван. Регионализм, федерализм и права меньшинств в Бельгии / Р. ван Дейк // Этнические и региональные конфликты в Евразии.– М. : Весь мир, 1997. – Кн.3. - С. 251–268.
6. Драч Ю. С. Зовнішньополітичні аспекти імміграційної політики Франції / Ю. С. Драч // Гілея. – 2011. – Вип. 48. – С. 876-881.
7. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма [Електронний ресурс] / Ч. Кукатас. - Режим доступу: <http://inliberty.ru/library/study/327/>
8. Лагасс Н. Бельгийский опыт: пример федерализма путем разъединения. Практический анализ институциональной эволюции бельгийского государства / Н. Лагасс // Казанский федералист. – 2004. – № 1. – С. 32–34.
9. Мазука Л. І. Досвід Швейцарії у забезпеченні толерантного співіснування етнічних груп / Л. І. Мазука // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1. – С. 53–58.
10. Муйжниекс призвал ЕС отменить визы для сирийских беженцев / Rus.DELFI.lv, 03.09.2013. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://rus.delfi.lv/news/daily/europe/mujzhnieks-prizval-es-otmenit-vizy-dlya-sirijskih-bezhencev.d?id=43613449>
11. Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ / под ред. В. С. Малахова и В.А. Тишкова. – М. : Наука, 2002. - 356 с.
12. Павлова Е. Б. Понятие мультикультурализма в современном политическом дискурсе / Е. Б. Павлова // Политическая наука и политические процессы в Российской Федерации и в новых независимых государствах. – Екатеринбург : Изд-во УрОРАН, 2005. – С. 24–33.
13. Работать будут иммигранты, в основном, к 2035 году [Електронний ресурс] / Радио Швеция Ryska, 01.10.2013. - Режим доступу: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2103&artikel=5661937>
14. Рингер Б. Б. Расово-национальное доминирование и нация-государство / Б. Б. Рингер, Э. Р. Лоулесс // Этнос и политика: Хрестоматия / авт.-сост. А. А. Прусаускас. – М.: УРАО, 2000. – С. 201–203.
15. Тишков В. А. Реквием по этносу. Исследования по социально-культурной антропологии / В. А. Тишков. – М. : Наука, 2003. – 543 с.

16. Фогел Х. Сучасні проблеми міграційної політики ЄС / Х. Фогел // Гілея. – 2013. – Вип. 73. – С. 352-353.
17. Хабермас Ю. Постнаціональна констеляція и будущее демократии / Ю. Хабермас // Логос. – 2003. – № 4-5. – С. 105-152.
18. Castles St. Guestworkers in Europe: A Resurrection? / St. Castles // International Migration Review. – Winter 2006. – Vol. 40, No. 4. – P. 741-766.
19. Parekh B. Europe, Liberalism and the 'Muslim Question' / B. Parekh // Multiculturalism, Muslims and Citizenship. A European Approach. – London : Routledge, 2006. – P. 179–204.
20. Provera F. Report on migration flows arising from instability: scope and role of EU foreign policy / F. Provera [2010/2269(INI)] / European Parliament 2009-2014. Committee on Foreign Affairs. 22.3.2011. A7-0075/2011. [RR\454355EN.doc]. – 30 p.
21. New concepts to evaluate the state of democratic development [Електронний ресурс] / Council of Europe; Parliamentary Assembly. 1407 (2004). (32nd Sitting). 8 October 2004. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta04/ERES1407.htm>
22. Wilner A. S. The Swiss-ification of Ethnic Conflict: Historical Lessons in Nation-building. The Swiss Example / A. S. Wilner // Federal Governance. – 2007/2008. – Vol. 6. – P. 1-27.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2013 р.

M. Ovrnets

EUROPEAN MULTICULTURALISM IN THE DISCOURSE OF POLITICAL SCIENCE AND INTERNATIONAL RELATIONS

The article deals with the problem of European multiculturalism in terms of political processes within the EU and the impact of this problem on the formation of migration and foreign policy of the union. The author argues that the EU political circles face the challenge of correcting socio-cultural policy in a range between soft multiculturalism and increasing assimilation trends to ensure adaptation of immigrant communities in the regulatory environment and economic needs. These circumstances determine the inevitability of significant changes in European and ethno-cultural policy aimed at countering separatism ethno-racial and ethno-religious communities.

The author notes that the basic trend within the EU is the creation of a fully integrated European space with the freedom of movement of citizens and freedom of employment which reflects an ideal integration model. It is impeded with the gap in levels of development and social welfare in different countries of the EU. Actual advantages among immigrants have refugees and forced migrants from unstable non-European regions, primarily from Africa, Asia and the Middle East. In turn, this causes blurring of the European cultural and civilizational space.

In terms of the choice between the various forms of social and cultural policy in the leading EU countries the governmental authorities are increasingly adopting a combination of moderate multiculturalism with increased assimilation trends that serves to ensure the forced adaptation of immigrant youth to working conditions in modern European economy which requires specific knowledge, skills and discipline that are a hallmark of the European cultural stereotype. An important challenge faced by all highly complex societies of the EU without distinction is to ensure the internal order and limitation of violence on the race and ethnic and religious grounds. The EU governments will be forced to seek a balance between adaptation of immigrant communities into the European regulatory and legal framework and control and restriction of immigration from other regions of the world while recognizing the

discontent from great majority of citizens in their countries due to the coexistence of marginalized and culturally different communities within the European societies.

Keywords: *multiculturalism, migration policy, the European Union, the multipartite society, security, federalism, ethno-racial communities*

УДК 323.2(4)(045)

О.В. Савка

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті автор досліджує проблеми регіонального розвитку та їх трансформації у країнах Центрально-східної Європи. Розглядає основні етапи трансформації, які були характерні для країн та дає стислу характеристику, при цьому зауважує на деякі окремі прояви у окремо вибраних країнах. Визначається вплив децентралізації політики держави у справах місцевого розвитку. Проаналізована роль регіональної політики держави для самих регіонів. Дана характеристика тих проявів, де покращення життєдіяльності відбулося у регіонах. Розглянуто основні законодавчі зміни у країнах, які призвели до перебудови регіональної політики держави у цілому та визначено вплив тенденцій Європейського Союзу на цей процес.

Ключові слова: *ЦСЄ, ЄС, регіональна політика, трансформація, децентралізація політики, місцевий розвиток, місцеве самоврядування.*

Реформу державного управління не можливо аналізувати без розгляду системної трансформації всієї політичної, законодавчої та соціально-економічної структури. Децентралізація – це суттєва складова трансформації політичних систем. В останній період трансформації перехід від колишньої «радянської системи» до «системи місцевого самоврядування» разом зі створенням умов для економічного розвитку на ринкових засадах були ключовими елементами політичної демократизації та плюралізму в усіх країнах ЦСЄ. Реформа місцевого врядування була важливою складовою загальної системної трансформації політичної структури; але існували й деякі відмінності між трьома країнами через певні передумови і традиції систем державного управління. Наприклад, у Словаччині, хоча там система місцевого самоврядування була створена ще в 1990 р., на той час не існувало ще одного рівня (між місцевим і національним) територіального самоврядування. Таким чином, саме центральний уряд займався регіональною політикою і регіональним розвитком до утворення самоврядних регіонів у 2001 р. У Польщі ж адміністративно-територіальній реформі передувала тривала суспільна і політична дискусія стосовно розміру та кількості нових регіонів; у результаті Польща тепер має трирівневу структуру місцевого/регіонального самоврядування; кожен рівень є незалежним від іншого і має свої власні активи/ресурси та джерела фінансування. В Угорщині, на відміну від Польщі, місцеве самоврядування було відновлено у 1990 р. після перерви в сорок років; у результаті реформи Угорщина має дворівневу структуру муніципального/окружного самоврядування.

Дослідження по країнах аналізують різні етапи формування регіональної політики в країнах ЦСЄ в контексті співвідношення процесу реформування державного управління та вимог вступу до ЄС.